

MĂRTURII ALE SPIRITUALITĂȚII SLAVE PAISIENE ÎN COLECȚIILE BIBLIOTECII NAȚIONALE A REPUBLICII MOLDOVA

Tatiana GRUȘCO,
ORCID 0009-0005-3933-8257
**Biblioteca Națională a Republicii
Moldova**

Rezumat: În cea de-a 2-a jumătate a secolului al XVIII-lea, viața monahală din spațiul românesc a cunoscut o efervescență culturală datorită Sfântului Paisie Velicikovski (1722-1794), mare om de cultură religioasă, autor, traducător, filantrop, întemeietorul doctrinei paisiene, a cărei influență s-a revărsat asupra spiritualității române, slave și grecești. Activitatea lui a influențat viața monahală, deoarece a reînviat monahismul chinovial după modelul Sfântului Munte Athos, din secolul al XIV-lea. Opera acestuia, dezvoltată în țările române, a avut o mare influență și în ortodoxia rusă, contribuind la evoluția artei scrisului și la cultivarea dragostei pentru scrierile patristice. Pentru spiritualitatea slavă, cuviosul Paisie Velicikovski a avut aceeași însemnătate pe care a avut-o cuviosul Serghie de Radonej în secolul al XVI-lea. Numeroase copii realizate de pe manuscrisele slavone ale stareșului Paisie s-au răspândit și se păstrează în mănăstirile și bibliotecile publice de peste hotare.

Cuvinte-cheie: Paisie Velicikovski, tradiția isihastă, „Filocalia”, scriitori asceți, scrieri patristice, biblioteci mănăstirești, discipoli paisieni.

Abstract: In the second half of the 18th century the monastic life within Romanian realm experienced a cultural effervescence thanks to Saint Paisius Velichkovsky (1722-1794), a man of great religious value, an author, translator, philanthropist, the founder of Paisian doctrine which utterly impacted Romanian, Slavic and Greek spirituality. His efforts had an essential impact on monastic life due to revival of cenobitic monasticism based on Holy Mount Athos model of the 14th century. Velichkovsky's writings, elaborated within Romanian community, had a great influence upon Russian Orthodoxy as well, contributing to the art of writing development as well as to cultivation of love for patristic documents. For Slavic spirituality, Reverend Paisie Velichkovsky had the same significance as of Reverend Sergius of Radonej, in the 16th century. The author mentions numerous copies of the Slavonic manuscripts of Paisius – made, spread over and still preserved in monasteries and public libraries abroad.

Keywords: Paisius Velichkovsky, Hesychast tradition, "Philokalia", ascetic writers, patristic writings, monastic libraries, disciples of St. Paisius Velichkovsky.

Printre colecțiile de patrimoniu ale Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova (BNRM), secția Carte veche și rară (CVR), se înscrie colecția *Carte rusă cu caractere civile*, tipărită până la 1850, unică în felul său, deoarece reprezintă producția tipografică din Rusia, în special de la începutul secolului al XVIII-lea, când cultura rusă a fost marcată de reformele țarului Petru I (1708-1710), inclusiv în domeniul tipogra-

fic, și apăreau noile caractere civile. Intenția monarhului rus în domeniul reformei tiparului a fost să ofere cărților scrise anterior în semiunciala (una dintre varietățile scrierii slavone), un aspect caracteristic cărții europene de la acea vreme. Cea mai veche carte din colecția respectivă datează din anul 1709, din timpul vieții țarului rus Petru I. Printre alte ediții bibliofile sunt publicațiile care au făcut parte din biblio-

tecile unor renumite mănăstiri, precum mănăstirea Simonov din Moscova și sihăstria Optina, unde au fost atestate documentar scrieri din opera cuviosului Paisie Velicikovski, datorită, în mare parte, discipolilor slavi, care i-au slujit cu fidelitate și multă dăruire de sine.

Începând cu secolul al XVIII-lea, viața monahală din Rusia a fost grav afectată de politica ostilă a lui Petru cel Mare și a urmașilor săi, care considerau că monahii sunt oameni care nu aduc niciun folos societății. Reformele țarului au influențat puternic activitatea mănăstirilor. Prin decretul său a fost limitat numărul călugărilor în mănăstiri, impunându-li-se un regim foarte aspru, au fost desființate multe sfinte lăcașuri de cult și confiscate averile acestora. În această perioadă a avut loc emigrarea masivă a călugărilor ruși spre Moldova și Țara Românească. În circumstanțele respective, călugării slavi ajung în obștea paisiană de la Neamț, întemeiată de cuviosul Paisie Velicovski (1722-1794), una dintre cele mai importante personalități ale monahismului ortodox din secolul al XVIII-lea, model de smerenie și credință, autor, traducător și filantrop.

Paisie Velicovski a avut o viață discretă, smerită și consacrată totalmente îndumnezeirii, experiența căruia, acumulată la mănăstirile de pe Muntele Athos, îi permite să pună bazele unei școli de traducători din greacă și slavonă în română [2]. Activitatea duhovnicească a lui Paisie Velicovski în spațiul românesc începe după 1742, în a doua etapă a vieții sale, când vine în Moldova, după 17 ani de trăire pe Muntele Athos, și se instalează la Dragomirna cu o obște româno-rusă de 64 de ucenici care l-a urmat din locurile sfinte. Aici, la Dragomirna, formează o obște de 350 de călugări. După evenimentele politice din 1775, când Bucovina devine parte a Regatului Austro-Ungar, Paisie Velicovski pleacă de la Dragomirna și se așează la Secu, împreună cu 350 de monahi, iar după patru ani i-a fost încredințat cel mai important centru cultural și duhovnicesc din Moldova, mănăstirea Neamț, unde a trăit până la trecerea în neființă. Aici, începând din 1779, cuviosul stareț și-a petrecut cei mai rodnici ani din viață.

La Neamț obștea sa a crescut până la 700 de ucenici de 20 de etnii: români, ruși, bulgari, sârbi, greci și chiar un evreu. Datele statistice arată că în timpul vieții jumătate din obștea paisiană era de etnie slavă. Către 1837 numărul acestora număra circa 65 de călugări, iar către 1859 doar 10.

Opera acestuia, creată în țările române, a avut o mare influență asupra spiritualității slave. *Filocalia* cunoscută ca *Dobrotoljubje*, apărută cu susținerea mitropolitului de Sankt-Petersburg și Novgorod Gavriil Petrov-Șapoșnicov (1730-1781), a contribuit la înnoirea vieții monahale răsăritene. Sistemul stăreției practicat de Paisie s-a răspândit în veacul al XIX-lea, prin ucenicii săi, care au dus „mișcarea spirituală paisiană”, învățăturile și rânduielile lui în 117 de mănăstiri și schituri din 35 de eparhii din Rusia. Printre acestea se numără: lavra Alexandr Nevski din Petersburg, mănăstirea Alexandr Sfirski (eparhia Oloneț), mănăstirea Borisogleb (eparhia Moscova), sihăstria Beloberej (eparhia Orlov), mănăstirea Valaam, sihăstria Glinscha (eparhia Cursc), lavra Adormirea-Pociaev, mănăstirea Solovăț, sihăstria Optina și mănăstirea Simonov din Moscova.

Biograful cel mai complet al starețului, protoiereul Serghie Cetverikov, enumeră peste 200 de călugări, persoane civile, arhimandriți și episcopi, egumeni și stareți, care au răspândit mișcarea paisiană până în pragul Primului Război Mondial [1]. Îi vom enumera pe cei mai însemnați adepți ai acestei mișcări, începând cu cei care încă pe vremea lui Paisie i s-au adresat din Rusia, cerându-i sfaturile: iereul Dimitrie (preot în Poltava), un bun prieten al starețului; ieroschimonahul Teofan (mănăstirea Solovăț); mitropolitul Gavriil al Novgorodului și Ladogei (din ordinul căruia a fost tipărită *Filocalia* în Petersburg); egumenul Nazarie (mănăstirea Valaam); ierodiaconul Filaret (lavra Alexandr Nevski); schimonahul Teodor și ieroschimonahul Cleopa (mănăstirea Alexandr Sfirski), care au ieșit din Moldova și au trecut în Rusia; monahul Leonid (sihăstria Optina); starețul și egumenul Varlaam (mănăstirea Valaam); schimonahul Macarie, care a avut legături prin scrisori cu starețul Paisie și a primit în

dar de la el un toiag; Ignatie (arhimandrit al mănăstirii Simonov din Moscova) și mulți alții. Majoritatea din ei au copiat textele ascetice la Neamț și le-au luat cu ei în țara de origine. Ar mai fi de menționat și faptul că ultimii ucenici ai lui Paisie Velicikovski au fost tot de la mănăstirea Simonov din Moscova – călugărul Pavel și schimonahul Teofan de la Optina (1819).

Printre lăcașurile faimoase pentru mișcarea de reînnoire monahală, bazată pe tradiția isihastă, este mănăstirea Optina [8]. Paisie Velicikovski a exercitat o influență imensă asupra călugărilor din acest lăcaș, atât prin traducerile sale, cât și prin ucenicii săi, care au continuat aici isihasmul autentic al creștinismului [9]. Prima carte editată la mănăstirea Optina a fost *Viața și scrierile starețului moldovean Paisie Velicikovski*. Scrierile slavone paisiene au ajuns aici prin intermediul starețului Ambrozie, care a fost ucenicul lui Paisie până în 1777, după care a revenit în Rusia. Un alt stareț vestit al sihăstriei Optina a fost Macarie. El a trait 24 de ani în sihăstria Ploșcean, unde l-a avut ca dascăl pe schimonahul Atanasie (Zaharov), ucenicul starețului Paisie. După moartea schimonahului, s-a apropiat duhovnicește de părintele Leonid și s-a mutat la Optina, unde mai târziu a fost stareț timp de 19 ani. Ca și părintele Leonid, el a adunat în jurul său mulți ucenici, printre care oameni culti, cu ajutorul cărora a editat mai multe cărți patristice ale starețului Paisie [9]. Unul din ei a fost Ivan Vasilevici Kireevski, fiul duhovnicesc al părintelui, cu care a lucrat la editarea traducerilor starețului Paisie. Astfel activitatea duhovnicească din Optina a fost păstorită de fideli păstrători ai tradițiilor paisiene.

Ex-libris etichetă a bibliotecii din Mănăstirea Optina

Potrivit datelor istorice, sihăstria Optina deținea o bogată bibliotecă de carte religioasă și laică, la care avea acces și intelectualitatea rusă, precum scriitorii Nikolai Gogol, Ivan Turgheniev, Fiodor Dostoievski, Serghei Nilus, Lev Tolstoi, filozofii Ivan Kireevski, Pavel Florenski, compozitorul Piotr Ceaicovski și mulți alții [7]. Dintre exemplarele provenite din biblioteca mănăstirii Optina, deținute de Biblioteca Națională a Republicii Moldova, de care am amintit în debutul comunicării, este și lucrarea Наука благополучно умирать, scrisă de cardinalul sfintei Biserici Romane, membru al ordinului iezuit, al Bisericii Catolice, Roberto Bellarmino (1542-1621), cunoscut pentru faptul că a fost conducătorul procesului de învinuire a lui Giordano Bruno (condamnat pentru erezie) și liderul primului proces împotriva lui Galileo din anii 1613-1616. Ediția propriu-zisă a fost publicată în 1783, iar, în anul 1787, 432 de exemplare au fost confiscate din librăriile moscovite. Exemplarul din colecțiile noastre are pe forzațul fix anterior un ex-libris etichetă a bibliotecii din Mănăstirea Optina (Foto 1).

Din colecțiile mănăstirii Simonov din Moscova cu hramul Adormirea Maicii Domnului, fondată în 1370 de către Sfântul Feodor, nepotul și discipolul lui Serghei de Ranonej, BNRM deține în colecția amintită în debutul studiului, 4 lucrări bibliofile cu scrierile lui Dimitrie Tuptalo (1651-1709) și

Ex-libris ștampilă cu inscripția „Библиотека Симонова Монастыря в Москве”

ale lui Vasile cel Mare (379-376). Cărțile au imprimat ex-librisul ștampilă cu inscripția „Библиотека Симонова Монастыря в Москве” (Foto. 2). În 1905, cărțile din biblioteca respectivei mănăstiri au fost depuse la păstrare în Biblioteca Sinodului Rus, unde s-au aflat până în 1920. După anul re-

spectiv au fost transferate la Muzeul Istoric de Stat al Rusiei din Moscova, iar în perioada imediată după cel de-al Doilea Război Mondial ajung în colecțiile Bibliotecii de Stat „N. Krupskaja”, actuala Bibliotecă Națională a Republicii Moldova.

În final, dorim să ne reamintim și să punem în evidență una dintre cele 42 de reguli monahale ale *Așezământului*, întocmit de Cuviosul Paisie în timpul stăreției sale la

Mănăstire Dragomirna (1763 – 1775), care spunea: „Deosebirea de neam și de treaptă să nu fie, nicidecum, pentru că toți sunt deopotrivă înaintea Preaputernicului Dumnezeu”. Doar cu această convingere duhovnicească Sf. Paisie a putut ține în armonie deplină sutele de călugări, care au aparținut celor 20 de etnii. Considerăm că această regulă a fost și rămâne actuală și astăzi.

Referințe bibliografice:

1. CETVERICOV, Serghie (prot.). Paisie — starețul mănăstirii Neamțul din Moldova. Viața, învățătura și experiența lui asupra Bisericii Ortodoxe. Mănăstirea Neamț, 1933. 431 p.
2. DAVID, P. I. Cuviosul Paisie cel Mare (Velicovschi) — un desăvârșit monah. București, 1975. 32 p.
3. GAMAN, Marian. Sf. Paisie Velicovschi și relația sa cu ucenici [online]. [citată 13. 03. 2023]. Disponibil: <https://ru.scribd.com/doc/255192374/Despre-Sf-Paisie-Velicovschi#>
4. LEGĂTURA dintre Sfinții Serafim de Sarov și Paisie de la Neamț [online]. [citată 15. 03. 2023]. Disponibil: <https://ziarullumina.ro/actualitate-religioasa/documentar/legatura-dintre-sfintii-serafim-de-sarov-si-paisie-de-la-neamt-168194.html>
5. SFÂNTUL Paisie Velicovschi. Cuvinte și scrisori duhovnicești. Vol. 2. Chișinău: Tip. Centrală, 1999. 278 p.
6. ZAHARIA, Ciprian (arhim.). Biserica Ortodoxă Română și traduceri patristice și filocalice în limbile moderne. Paisianismul. București, 1996.
7. ОПТИНА пустынь: история святого места [on-line]. [citată 24. 02. 2023]. Disponibil: <https://www.pravmir.ru/optina-pustynin/>
8. ОПТИНА пустынь — факты о монастыре: история обители, святыни, достопримечательности [online]. [citată 21. 02. 2023]. Disponibil: <https://24smi.org/facts/315624-optina-pustyn-fakty-o-monastyre-istoriia-obiteli-s.html>
9. ОПТИНСКИЕ старцы [online]. [citată 26. 02. 2023]. — Disponibil: <https://media.elitsy.ru/temy/svjatyje/optinskie-starcy-interesnye-fakty-o-kotoryh-vy-ne-znali/>